

הדרך לים המלח רצופה תחנות טובות

כביש 90, העובר לאורך ים המלח, מציע מסלול רצוף נופים מרהיבים, תופעות טבע מרתקות, שרידי ארכיאולוגיה ורסיסי מורשת. עצרתי רק כדי לראות

כתבו: יעל זילברשטיין, מנהלת מרכז חינוך והסברה הר ובקעה, וסאס פיאלקו, ממונה תחום קהל וקהילה במחוז דרום, רשות הטבע והגנים | צילם: דורון ניסים

הרי מואב, ולמטה נראה את שמורת הטבע עינות צוקים, המעיינות הכחולים, הצמחייה הירוקה, ים המלח הכחול והמדבר הצהוב, שיוצרים יחד חגיגה צבעונית לעיניים ולנשמה. כמו כן, נבחין בערוצים הרבים הנוצרים עקב זרימת מי המעיינות בדרכם אל ים המלח הנסוג. המים מתחתרים בלב השמורה ויוצרים נוף קניונים בזעיר אנפין המכונה "מיקרוקניונים". למיטיבי הלכת שיהיו מעוניינים להמשיך מהתצפית בהליכה, קיימים שני מסלולים אפשריים: הראשון ממשיך צפונה אל רמת המדבר, לאורך שפת המצוק, ויורד ממצוק העתקים בנחל קומראן עד עתיקות הגן הלאומי קומראן (כניסה בתשלום, חינם למנויים), והשני ממשיך דרומה אל חורבת מזין. לנוסעים ברכב, חורבת מזין נמצאת מדרום לשמורת עינות צוקים בשפכו של נחל מזין לים המלח. הארכיאולוג פסח בר־אדון ז"ל, שסקר את האזור בראשית שנות ה־70, הציע לזהות כאן את העיר מידין המקראית הנזכרת בספר יהושע בפרק ט"ו. באתר הארכיאולוגי נמצאו שרידים של מעגנת סירות עתיקה ושרידי מצודה שכנראה הגנה על המעיינות. הממצאים הם מתקופת בית ראשון ושני וקשורים למערכת מעגנות שנמצאו לחופי ים המלח, ששימש נתיב ספנות וסחר בעת הקדומה. בזמן החפירות האתר היה מכוסה בסחף, ונראה שבשלבם מסוימים כוסתה המעגנה גם במי הים. מיקום המעגנה מספר לנו על מפלסי ים

בולענים ליד קיבוץ עין גדי

1 מעלה ראש צוקים (ראס פשח'ה), והמעגנה העתיקה חורבת מזין
נחנה את הרכב בשביל הכניסה לשמורת טבע עינות צוקים (כ־3 ק"מ דרומית לקיבוץ קלי"ה) ונטפס במעלה תלול על פי סימון השבילים. אם נצליח להגיע לקצה העלייה (וגם אם נתעייף בדרך ונגיע עד מחציתה) נוכל להתרשם מתצפית מרהיבה המכונה ראש צוקים, שבה נצפה מזרחה אל עבר ים המלח ואל

ה כביש הארוך במדינה, כביש 90, במקטע ים המלח, טומן בחובו אינסוף אפשרויות לטיולים, לבילויים ולהנאות. מתצפיות מרהיבות, מסלולי הליכה קצרים וארוכים וכמובן שפע של אטרקציות במקום הנמוך בעולם. בכתבה זו ננסה להתחקות אחרי חלק מהמקומות המומלצים, המעט פחות מוכרים, מצפון ים המלח ועד דרומו.

מיקרוקניונים בשמורת טבע עינות צוקים

זהירות, יעלים בדרך

3 תצפית מצוקי דרגות

נמשיך בנסיעה דרומה עד מחסום מצוקי דרגות, שממנו נטפס עם הרכב למעלה לכיוון מערב, אל מצוק ההעתקים. תוך כדי נסיעה, אם יתמזל מזלנו, נוכל להבחין ביעלים (יעל נובי), עטורי הקרניים, החיים בשמורת מצוק ההעתקים, הגדולה בשמורות האזור. על פי ספירות שמבצעים אנשי רשות הטבע והגנים מדי שנה, מסתמן שאוכלוסיית היעלים בצפון מדבר יהודה יציבה. בקצה העלייה, מעט לפני הכניסה לכפר הנופש מצוקי דרגות, נפנה שמאלה ונגיע

שרידים של שני מנזרים נוספים. במצוקי הנחל מערות קארסטיות רבות ששימשו כאתרי התבודדות לנזירים מהתקופה הביזנטית ואילך.

הסיור שלנו יתרכז בחלקו התחתון של הנחל. לצערנו, במשך שנים הוזרמו אל הנחל שפכים, בעיקר מהאזור המזרחי של העיר ירושלים. השפכים היו ברמות טיהור שונות וגרמו לזיהומו. בהגיענו היום למקום נוכל לראות זרימה מועטת של ביוב וגם שימוש משני לחלק ממי הביוב. מתקן שנבנה לצד מפל הנחל מוביל בעזרת צינור את המים לכיוון צפון, אל שטחי החקלאות הנרחבים של בקעת הירדן - וכך נלמד שיעור חשוב באיכות הסביבה, שבו נמנע המפגע הסביבתי על ידי מציאת שימוש חוזר למים. מעניין לציין גם כי לנחל הוכנה תכנית אב המאגדת את המשרד להגנת הסביבה, עיריית ירושלים, רשות ניקוז ים המלח, מרכז פרס לשלום, מכון ירושלים ועוד.

עוד באזור: אתר מאושר לגלישת צוקים (סנפלינג) בנחל תמרים.

המלח בתקופות השונות ובעיקר נוכל להתרשם ממיקום קו החוף שנמצא כיום רחוק מהאתר הארכיאולוגי.

עוד באזור: שמורת טבע עינות צוקים ובה סיור ב"שמורה החבויה", רחצה ופיקניק משפחתי, אתר הטבילה בירדן (קאסר אל יהוד), ביקור בעתיקות גן לאומי קומראן כולל צפייה בסרט אורקולי, רכיבה על סוסים וטרקטורונים בקיבוץ קלי"ה, חופי רחצה בים המלח - קלי"ה, נווה מדבר וביאנקיני.

2 שיעור באיכות הסביבה בנחל קדרון

נמשיך בנסיעה על כביש 90 ונעבור את היישוב אבנת. אחרי הפנייה ליישוב נמצא פנייה נוספת שתעלה אותנו ואת רכבנו לתצפית על מפל נחל קדרון. אורכו של נחל קדרון 34 ק"מ וראשיתו במזרח ירושלים למרגלות הר הזיתים. בדרכו מזרחה יוצר הנחל נופי קניון מגוונים. בחלקו העליון, על קירות המצוקים, נבנה מנזר מר סבא הפעיל עד ימינו וניכרים

מחנה הפועלים בסדום

נחלוף על פני מניפות הסחף של הקניונים הגדולים, חבר, משמר וצאלים, ונגיע אל ההסתעפות מערבה אל גן לאומי מצדה. נחנה את הרכב בחניון התמרים ונצא להתרגעות קלה ולסיור מעגלי קצר אל חווארי מצדה, באחד מהערוצים הרבים החותרים מזרחה אל הים שיבש. אורך המסלול כ־4 ק"מ הלך וחזור (יש אפשרות להשאיר רכב בקצה המסלול). נלך על פי סימון השבילים (צבע שחור) ונתרשם מארמונות החוואר המתנשאים מעל הערוצים החותרים בסלעי חוואר הלשון הפריכים. התבוננות בסלעי החוואר תגלה שכבות דקיקות (בעובי מילימטרים ספורים) המייצגות שינויים בסחף העונתי והשנתי שהגיע אל הימה הקדומה שהייתה כאן, מתקופת הקרח האחרונה (לפני כ־2 מליון שנה) ועד לפני כ־15 אלף שנה. לשון ים המלח, שאף היא חלק מקרקעית אותה ימה, העניקה לימה את שמה - ימת הלשון. כיום מתנשאת הלשון מעל שטח יבש שבעבר היווה את מיצר לינץ ואת המפתן בין חלקו הצפוני וחלקו הדרומי של ים המלח. ימת הלשון הייתה גדולה

לכיוון ערוץ הנחל. לצערנו, הנחל גבה קורבנות רבים, מהתייבשות מטיילים בשמש ועד שיטפונות רבי עוצמה, ונקודת תצפית זו ידועה בשם "תצפית המצבות". בעמידה מול הנחל האדיר ורחב הממדים החוצה את המדבר היבש מרגישים את הטבע במלוא עוצמתו. את השקט מפריים בעלי הכנף המוצאים בנחל מחסה ומזון. בעלי משקפות יוכלו להשקיף ולתור אחר עופות דורסים במרומי המצוקים.

עוד באזור: מסלול הליכה בנחל משאש ומערות מורבעאת, כפר הנופש מצוקי דרגות, מסלול הליכה בנחל סלוודורה, שמורת טבע עין גדי - נחל דוד, נחל ערוגות ובית הכנסת העתיק.

חווארי מצדה

4 בנסיעה דרומה נחלוף על פני עין גדי, שהתברכה בשפע של מעיינות מתוקים, נוף מצוקי מרהיב ועדויות מרשימות של מורשת האדם: מקדש כלקוליתי, מערכות חקלאיות, שרידי עין גדי הקדומה ובית כנסת מימי המשנה והתלמוד.

חווארי מצדה. צילום: ארכיון רשות הטבע והגנים

לרחבת תצפית הפונה לכיוון מזרח. אם ויתרנו על העצירה השנייה ועל מאמץ ההליכה במעלה ראש צוקים, כאן, ללא מאמץ, יתגלו בפנינו הרי מואב, ים המלח וכתמי הבולענים לחופו של הים המציגים שלל צבעים ומרקמים - תמונה נופית במיטבה. מתצפית זו נשקיף אל גושי הצמחייה הירוקה לחופו של ים המלח הגדלה על מי מעיינות "קנה וסמר", שמורת טבע מוגנת וסגורה למבקרים. תצפית נוספת באזור היא לכיוון האפיק הקניוני של נחל דרגה המדברי. נגיע אליה בנסיעה קצרה אחרי כפר הנופש לכיוון מערב ונפנה דרומה (שמאלה)

הנוף מצוקי דרגות

הנחל שימש כנתיב קדום ואולי כאן, בין מצוקיו, עבר סעיף של דרך אדום המקראית, שחיברה את הרי אדום עם ארץ ישראל המערבית.

לנחל פנים רבות. הליכה לאורך אפיקו הקניוני מתאימה למיטיבי לכת ויש להקדיש לכך יום מלא ולהצטייד במפת סימון שבילים מעודכנת. במסגרת הטיוול המוצע כאן נטייל במוצא הנחל בלבד. הליכה קצרצרה באפיק הנחל (מאות מטרים), תוביל אותנו אל נביעות החמר, הניגרות כעורקים שחורים בקירות הערוץ ויוצרות מצבורי סלע מלוכד בחמר באפיק הנחל. בימים חמים הזפת הניגרת מן הסלע היא מראה מרתק. בקרבת הנביעות, צמח עד ראשית שנות ה־90 עץ טרופי נדיר - מרואה עבת עלים. זהו עץ קוצני ירוק־עד ממשפחת הצלפיים, שתפוצתו בארץ הצטמצמה היום לנחל לוט ולשמורת טבע עין גדי, שבה הצליחו לאושש ולהרבות את מספר המרואות במסגרת פרויקט של אישוש והשבה של הצמחייה הטרופית לנאת עין גדי.

עוד באזור: נחל פרצים, מפעלי ים המלח ומחנה הפועלים בסדום.

ים המלח" (בראשית י"ד, ג'), "...ועמק השָׁדִים בארות בארות חמר" (י"ד, י'). על אם משה נאמר "...ותקח לו תבת גומא ותחמרה בחמר וזפת..." (שמות ב', ג') ייתכן שאלה שמות נרדפים לזפת וייתכן שאלו שמות לחומרים נלווים ל"שמן האדמה".

במהלך ההיסטוריה, מהתקופה הכנענית ובעיקר בתקופה ההלניסטית/רומית, היה החמר אחד מחומרי היצוא החשובים והמיוחדים של ארץ ישראל, לצד המלח ובושם האפרסמון. החמר שימש לציפוי אוניות וספינות (סיפור תיבת נוח), לחניטה, לפולחן ולמרפא.

הימצאותו של החמר בים המלח הקנתה לים את השם "ים חמר", לצד השם המודרני ים המלח ושמות רבים אחרים, ובתרגום התנ"ך ליוונית "ים אספאלט".

נחל חמר (בערבית "ואדי מהואת", שפירושו נחל התהומות) הוא מהגדולים שבנחלי מדבר יהודה, ויש הרואים בו את גבולו הדרומי של המדבר. יובליו העליוניים מנקזים את אזור ערד ודימונה ובמעלה הנחל מכתשות אבן וגבים, האוצרים מים לאחר שיטפונות.

בהרבה מים המלח, שאינו אלא שריד שלה. מפלס פני המים היה מינוס 200 מטר והיא השתרעה מהכנרת בצפון ועד חצבה בדרום. עקבות הימה ניכרים בכל בקעת ים המלח, בפתחי הקניונים, בנחל פרצים ואפילו ב"כפתור", בראשו של הר המלח הר סדום.

עוד באזור: שמורת טבע עין בוקק, חופי רחצה באזור המלונות ומוזיאון על שם יגאל ידין במצדה.

5 מעיינות חמר

נמשיך דרומה עד לחיבור כביש 90 עם כביש 31 היורד מערד. נפנה שמאלה לכיוון אילת. כעבור כ־500 מטר נפנה דרומה (ימינה) אל דרך עפר רחבה, נגיע למזלג שבילים ונבחר בשביל הימני אל נחל חמר. נגיע למגרש החנייה ומשם נצא למסלול קצרצר אל מעיינות ה"זפת" בנחל חמר.

מה זה חמר? לאותו טין (סלע משקע או קרקע בעלי גרגרים זעירים) שממנו יוצרים את הכדים קוראים חומר ואילו השם חמר מופיע במקורות בסמיכות לזפת ולכופר. "...עמק השָׁדִים הוא